

želi. Taka razprava bi bila v tem trenutku resnično potrebna. Najbrž mu kaže pritrčiti, bralca pa opozoriti, da mu bo branje knjige omogočilo tudi razumevanje nekaterih dogajanj v sodobnem času.

Ludvik Čarni

Božo Repe, Obračun s Perspektivami. Ljubljana : Znanstveno in publicistično središče, 1990. 102 strani. (Zvezki 5).

Resnejša historiografska dela za čas zgodovine Slovencev od zadnje vojne dalje so bila do sedaj prava redkost. V obdobju hitrih političnih sprememb v zadnjem času pa se hkrati bistveno povečuje število historiografskih del iz povojne zgodovine. Tako je bila 19. novembra 1990 v prostorih Društva slovenskih književnikov predstavljena knjiga Boža Repeta *Obračun s Perspektivami*, ki jo je izdalo Znanstveno in publicistično središče, javnosti sicer bolj znano po starem imenu Marksistični center.

Na začetku knjige je v rubriki »namesto osebne izkaznice« označena »glavna oseba« knjige — revija *Perspektive*. Izhajala je v letih 1960—1964, nato pa je bila po 37. številki s partijsko akcijo ukinjena. Temu sledi kratek izvleček iz recenzije dr. Matjaža Kmecla, nato pa delo *Obračun s Perspektivami*, razdeljeno na 17 poglavij. Ob koncu knjige je Božo Repe dodal še indeks imen z navedbami tedanjih funkcij in zaposlitev tistih javnih in kulturnih delavcev, »ki so bili v neposredni povezavi z obravnavanim dogajanjem« (str. 96).

Knjiga temelji predvsem na arhivskih virih bivšega Zgodovinskega arhiva centralnega komiteja Zveze komunistov Slovenije, ki je danes že del Arhiva Slovenije. Zato so bistveno bolj označeni odnosi vodilne partijske strukture do revije ter odnosi posameznih političnih delavcev med seboj, slabše pa razmerja med ljudmi znotraj uredništva *Perspektiv* ali odnos revije do svoje predhodnice *Revije 57*. Pri orisu te problematike se je avtor naslanjal na spominske vire nekaterih sodelavcev afere (Jože Pučnik, Andrej Inkret, Taras Kermauner). Nekoliko preseneča dejstvo, da od novejših literature avtor ni upošteval zbornika pričevanj *Oder 57* (Knjižnica Mestnega gledališča ljubljanskega 103, Ljubljana 1988). Za omenjeno gledališče namreč avtor sam navaja misli Andreja Inkreta, da je bil *Oder 57* »nekakšna dramska in igralska podružnica revije« (str. 77) in je zato možno v knjigi *Oder 57* najti veliko navedb in misli o reviji *Perspektive*.

Delo Boža Repeta posega v čas prve polovice šestdesetih let, nekako od polemike med Dušanom Pirjevcem in Dobrico Čosićem v letu 1961 pa do ukinitve *Perspektiv* sredi leta 1964. Gre za čas dokaj burnih dogodkov na kulturnopolitičnem prizorišču. Avtor je označil različne stopnje odnosa oblasti do revije in vzroke, ki so partijo pripeljali do sklepa o ukinitvi revije. Repe začena delo z odmevi polemike med Pirjevcem in Čosićem v reviji *Perspektive* ter nadaljuje s prvo partijsko analizo revije v začetku leta 1962, ki v delu *Perspektiv* še ni našla nikakršne nevarnosti ali sovražnosti do socialistične oblasti. Takšna ocena je veljala do jeseni 1962, ko je partija prvič omenila potrebo po izdajanju nove revije za marksistično teorijo (bodoča *Teorija in praksa*). Februarja 1963 so bile že izrečene resnejše kritike na račun uredništva *Perspektiv* in njihovega dela, s konkretnjšo akcijo pa slovensko politično vodstvo kljub zahtevam iz Beograda še ni začelo. Sredi leta 1963 so postale *Perspektive* največji problem kulturne politike, ocene o antirežimovstvu in pomanjkanju marksistične koncepcije pa so dale vedeti, da bodo potrebne na področju revialnega tiska večje spremembe. Vodstvo nad akcijo je prevzel Stane Kavčič, ki je bil septembra 1963 imenovan za predsednika ideološke komisije CK ZKS. Njegov prvi poskus je bil v pogovoru z delom uredništva *Perspektiv* januarja 1964 doseči ustrezno programsko preusmeritev koncepta revije. Neuspeh pogovora je od oblasti zahteval ostrejših ukrepov. Spomladi 1964 je bila revija s strani partije »obtožena«, da zagovarja večpartijski sistem. Na seji izvršnega komiteja CK ZKS 28. aprila 1964 je najprej Edvard Kardelj ostro kritiziral celotno situacijo na slovenskem kulturnem prizorišču, za njim pa je Stane Kavčič predlagal ukinitve revije. Maja 1964 je bila revija ukinjena, dva od sodelavcev, Jože Pučnik in Tomaž Šalamun, pa aretirana.

Božo Repe pa tu ni končal svojega dela, temveč je orisal še reakcije ljudi na ukinitve revije ter ob koncu dela v poglavju »Beseda, dve o družbeni vlogi *Perspektiv*« analiziral pomen revije. Poudaril je predvsem dve komponenti — spoznanja precejšnjega dela družbeno kritične inteligence, »da je sistem in vladajočo strukturo zelo težko načenjati ‚od zunaj‘, z generalno kritiko sistema«, ter po drugi strani »izkušnjo politike, da z javnostjo ni več mogoče manipulirati, ker to lahko postane kontraproduktivno« (str. 94).

Čprav je v knjigi orisana predvsem kulturnopolitična situacija, pa delo posega tudi na ostala področja življenja in nam nudi lep prerez delovanja oblasti v totalitarni družbi. Tako se npr. bralcu porodijo zanimive misli o pravnem sistemu, ko prebere podatek, da je oblast najprej nastopila z določenimi administrativnimi in policijski-

skimi ukrepi, nato pa ugotavljala, da pravno niso povsem utemeljeni in da je »težko skonstruirati pravno odgovornost« (str. 73). Po drugi strani je zanimivo še obkladanje nasprotnikov oblasti z raznimi vzdevki. Tako kot ostali nasprotniki povojne slovenske oblasti so bili tudi sodelavci Perspektiv obtoženi, da so nosilci reakcionarnosti ter belogardistične mentalitete, pa čeprav je šlo za mlade ljudi, ki vojne niso doživljali tako kot oblastna struktura. Pri tem je zanimivo še navezovanje na aktualno politično situacijo. Tako je bil v vojnih in prvih povojnih letih kulturni delavec, ki ni bil po meri partije, »trockist«, po letu 1948 je bil »informbirojevec«, leta 1954 »djilasovec«, leta 1964 pa naj bi pri sodelavcih Perspektiv našli celo sledove »prokitajstva« (str. 71).

Iz knjige *Obračun s Perspektivami* lahko razberemo še marsikatero podrobnosti. Na primer to, da moramo vlogo in pomen vsakega politika ocenjevati po besedah in dejanjih iz časa dogajanja, ne pa ocenjevati zgolj besed (odstavljenega) politika desetletja kasneje. Tako se nam pri tem delu odpira vprašanje v zvezi s Stanetom Kavčičem, ki je v kavarniških pogovorih deležen zelo različnih ocen. Potrebno je glasno povedati, da je bil Kavčič v politični problematiki zelo »ortodoksen« in da se je njegova »liberalnost« močneje izražala le pri gospodarskih vprašanjih.

Sicer pa bo lahko do lastnih ocen o omenjenih vprašanjih prišel vsak bralec sam. Knjižica sploh ni predebela, Repetov jezik pa je »publicistično« tekoč in razumljiv, tako da bo lahko bralec *Obračun s Perspektivami* prebral v enem mahu.

Aleš Gabrič

Dve domovini — Two Homelands. Razprave o izseljenstvu — Migration Studies, 1.
Ljubljana : Inštitut za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU, 1990. 416 strani.

Inštitut za slovensko izseljenstvo Znanstvenoraziskovalnega centra Slovenske akademije znanosti in umetnosti se je razvil iz Študijskega centra za zgodovino slovenskega izseljenstva in ima danes že kar bogato predzgodovino. V 80. letih je uspelo v okviru Inštituta zaposliti več strokovnjakov z raznih področij (zgodovina, sociologija, etnologija...) in njegova dejavnost se je pričela kazati tudi navzven s pričetkom izdajanja zbornika *Dve domovini — Two Homelands*. Misel o ustanovitvi posebne znanstvene revije za izseljeniška vprašanja se je med sodelavci Inštituta pojavila ob koncu leta 1987 in sedaj je pred nami prvi letnik zbornika, ki naj bi izhajal občasno in družil slovenske ustanove in posameznike, ki se doma in v tujini ukvarjajo s slovenskim izseljenstvom.

V prvem letniku sodeluje s svojimi prispevki kar 20 avtorjev. Posebnost zbornika je dvojezičnost, saj je del (18) prispevkov pisanih slovensko z angleškim povzetkom, del (7) pa v angleščini s slovenskim povzetkom. V uvodnem delu beremo misli glavnega urednika *Andreja Vovka* in kratko zgodovino Inštituta za slovensko izseljenstvo izpod peresa *Brede Čebulj-Sajko*. Že v 60. in 70. letih je bilo opravljeno precej dela s tem, ko so se posamezniki lotevali npr. bibliografije slovenskega izseljenškega časopisja (Bajec), pregleda arhivskih virov za vprašanje izseljenstva (E. Umek), statističnih podatkov o izseljevanju (Ž. Sifrer); organiziran je bil simpozij ob 30-letnici smrti L. Adamiča itd. Leta 1982 je nekdanji Center prerasel v Inštitut, ki je dobil prve honorarne sodelavce, 1983 pa je tudi formalno postal osrednji slovenski dokumentacijski center za zbiranje arhivskega gradiva o slovenskih izseljencih. Osnovni cilj Inštituta kot znanstvene ustanove je prikaz zgodovine našega izseljenstva od začetkov do danes. Poleg stalnih ima danes Inštitut tudi številne sodelavce doma in v tujini.

Uvodnemu delu sledijo razprave in članki. Najprej *Ferdo Gestrin* primerja izseljevanje Slovencev v 19. in 20. stoletju z manj znanim izseljevanjem Slovanov z današnjega jugoslovanskega ozemlja v italijanske dežele od zgodnjega srednjega veka do začetka 19. stoletja. Ugotavlja mnoge podobnosti tako glede vzrokov migracij (revščina, iskanje boljših življenjskih pogojev, politični vzroki, beg pred preganjanjem), glede asimilacije, ki je bila tudi v starejšem obdobju močno prisotna, dalje glede delovnih mest, ki so jim bila v novih deželah na razpolago (to so predvsem nižja delovna mesta v mestih in na podeželju). Podobno kot danes so tudi tedaj izseljenci organizirali posebne skupnosti, ali pa jih je organizirala cerkev. Zelo poglobljeno, kar na 40. straneh, nam na osnovi študija objavljenih statističnih virov *Vlado Valenčič* predstavi izseljevanje Slovencev od 19. stoletja do druge svetovne vojne. Govori o vzrokih in vrstah migracij, o starostni in poklicni strukturi izseljencev, o izseljevanju v evropske države in Ameriko ter objavlja številne statistične podatke.

Polonca Cesar-Nedžbala v prispevku *Rajska dolina* prikazuje nastanek, obstoj in konec slovenske katoliške kolonije, ki jo je osnoval duhovnik Peter Josip Jeram v severni Kaliforniji. Avtorica je sama obiskala območje Rajske doline (The Valley of Eden), napravila več intervjujev z izseljenci, preštudirala pa je tudi ohranjene pisane in tiskane vire. Tako nam je predstavila ne samo eno slovenskih naselbin, ki naj bi